

Novák Attila

Vázsonyi Vilmos és kora – receptiós küzdelmek¹

Vilmos Vázsonyi and His Era – Efforts of Reception

Összefoglalás

Vázsonyi Vilmos (1868–1926) a 20. század egyik leghíresebb magyar zsidó politikusa. Pályája a véderővitával, majd a zsidóság egyenlőségéért folytatott harc megvívásával indult, melynek kapcsán országos ismertségre tett szert. Vázsonyi felfogása szerint a zsidó emancipációt a magyar nemzet érdeke kívánja. Konceptióját, hogy a zsidó vallás egyenjogú legyen a többivel, az általános vallási egyenlőség jegyében, többen is bírálták. A jogász-politikus a neológiahoz sorolt *Egyenlőség* című lapban fogalmazhatta meg elképzeléseit, megszerezve sok budapesti polgár szimpátiáját is, melyet pártalapításai és politikai sikerei is bizonyítanak. Jelen írás a *Polgári Szemle* 2019/1–3. számában megjelent tanulmány folytatása.

Kulcsszavak: receptió, neológia, zsidóság

Summary

Vilmos Vázsonyi (1868–1926) was one of the most famous Hungarian Jewish politicians of the 20th century. He began his career with the so-called “defence debate” and continued with his fight for the equality of Jews. In Vázsonyi’s opinion, the emancipation of Jews is in the interest of the Hungarian nation. His claim that the Jewish religion should be given equal rights with the others in the spirit of the general equality of religion was criticized by several people. The lawyer and politician published

---

DR. NOVÁK ATTILA PhD, tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Molnár Tamás Kutatóintézet (Novak.Attila@uni-nke.hu).

his ideas in the paper *Egyenlőség*, gaining the sympathy of many Budapest citizens, as evidenced by several parties founded by him and by his political success. First part of this paper was published in *Polgári Szemle*, Vol. 15, No. 1-3.

Keywords: reception, neologs, Jews

RECEPCIÓS KÜZDELMEK

Vázsonyi Vilmos az egyik leghíresebb magyar zsidó politikus, sokáig a magyar zsidó politikában mozgott, s csak a recepciós küzdelmek végeztével fordult a tágabban értelmezett magyar politikai közösség felé. Zsidó politikán azt a fajta politikai törekvést és cselekvést értjük, amely a zsidó identitást felvállalva, többnyire (de nem kizárólag) zsidó orgánumonkon, szervezeteken keresztül képviseli a demokratizálódó politika színterén. Bár Vázsonyi már a véderővitában és a Kossuth Lajos állampolgárságáról szóló küzdelmekben is részt vett, mégis a recepciós vitákban vonultatta fel először teljes jogi és politikai feyvertárát.

A magyar közéletben egyre nagyobb hullámokat vert fel a recepció ügye, a kormány az egyházpolitikai reformokkal kötötte össze a recepció sorsát, pedig kezdetben nem ennek indult, ráadásul többen – főleg a konzervatív táborból (pl. Gullner Gyula) – kijelentették, hogy akkor támogatják a recepciót, ha a parlament korlátozza a zsidó bevándorlást Magyarországra. A keleti zsidóság beáramlásától való félelem – a környéken élő nagyszámú zsidóság tudata miatt – teljesen áthatotta a korabeli magyar politizáló elitet, ugyanakkor azt is tudjuk, hogy a kiegyezés után gyakorlatilag alig volt már zsidó bevándorlás Magyarországra. A magyar történelem legnagyobb zsidó bevándorlási hulláma korábban – a galíciai parasztfelkeléshez kötődően –, 1846 és 1850 között zajlott le.² 1869 után már a zsidó kivándorlás dominált, mintegy 120 ezres kivándorlási többlettel (párosulva az országon belüli vándorlással), hiszen a galíciai zsidókat már Ausztria és Amerika vonzotta, nem Magyarország. Tehát a félelmek megalapozatlanok voltak.

Többen (pl. Vázsonyi régi harcostársa, Polónyi Géza) „dogmabemutatást” követeltek a zsidóktól, sőt még németnyelvűségüket is példaként hozta fel arra, hogy nem magyar elemekről van szó. Mire Vázsonyi azt felelte, hogy a vele a véderőmozgalomban együtt munkálkodó képviselőnek, Polónyinak pontosan tudnia kell, hogy ez nem igaz.³ A parlament alsóházában 1893 márciusában beszédet mondó Eötvös Károly pedig támogatta a recepciót, ám nem humanista, hanem magyar nemzeti szempontból, egyszerűen észlelte azt, hogy a nemzetiségi vidékeken a magyar zsidók kötődése az államhoz erősebb lesz akkor, ha vallásukat is befogadják. Ám központi szervezetet is követelt ehhez, amelynek vidéki fiókszervezetei végrehajtják a központi utasításokat.

Áprilisban megszületett a recepcionális törvényjavaslat, az 1868. évi 53. törvénycikket akarták a zsidókra kiterjeszteni.⁴ Vázsonyi rögtön megfogalmazta kifogásait, ám azt is, mivel ért egyet (Vázsonyi, 1893e). A törvényjavaslat kimondta a zsidó vallás bevett-

ségét, és kiterjesztette rá a fentebb említett törvénycikk áttérést szabályozó 1–8. és 14. szakaszait. A vegyes házasságokról szóló 9–13. és 15–17. szakaszokat nem terjesztették ki a zsidó vallásra, mert „veszedelmes lett volna a kérdést a vegyes házasság kérdésével komplikálni; mert továbbá az intézkedés, ha egyuttal a házasság megkötésére illetékes polgári hatóságot ki nem jelölték volna, gyakorlati eredményt nem vont volna maga után, és mert végre a kötelező polgári házasság kilátásba helyezésével ilyen gyűlöletes, speciális rendelkezés felesleges” (Vázsonyi, 1893e:2). Ám ezután következtek a kifogásai, melyeket később folyamatosan hangoztatta, szinte krédójává vált.

Vázsonyi elsősorban azt hiányolta, hogy az 1868. törvény nem minden szakaszát terjesztették ki a zsidó vallásra, így a 18–24. szakaszokat. A 18. paragrafus kimondta, hogy a lelencek a „felfogadó” vallását követik. „A zsidókra miért nem terjesztették ki ezt?” – teszi fel a kérdést. A 19. paragrafus szerint egyik vallási felekezet tagjai sem kötelezhetők arra, hogy másokéban részt vegyenek. Valamint vasárnap fel kell függeszteni a munkát, s az egyházi menetek tartása nem zavarható. A 20. paragrafus előírja, hogy bármely bevett vallásfelekezethez tartozó olyan „hitsorsosok”, akik külön egyházközséget nem képeznek, kötelesek csatlakozni a legközelebbi önálló, a magyar állam területén lévő egyházközséghez. Ezeket sem terjesztették ki a zsidókra, ahogy a 21. paragrafust sem, mely szerint a hadseregben, állami közintézetekben, a polgári és katonai kórházakban minden vallásfelekezet tagjai saját egyházuk lelkészei által részesítendőek a vallásos tanításban és lelkeszi szolgálatban. A 22. paragrafus arról „értekezik”, hogy a temetőben a különböző vallásfelekezetek tagjai vegyesen és akadálytalanul temetkezhetnek. Ez a szakasz – ahogy Vázsonyi fogalmaz – „a temetők közjelleget állapítja meg. Nem kényszeríti a felekezetet arra, hogy közös temetőt tartsanak, de egyenlő jogot ad mindegyiknek a községi temetőre. Vajon ez a jog a zsidó vallást nem illeti meg?” (Vázsonyi, 1893e:2). A 23. paragrafus szerint a különböző vallásfelekezetűek által lakott községben és városban, melyek házipénztárából egyházi célokra vagy valamely felekezeti iskola javára segélyt szolgáltatnak ki, e segélyben „igazságos arány szerint minden ott létező vallásfelekezet részesítendő”. Vázsonyi szerint ez a legfontosabb kimaradt szakasz, mert a gyakorlat már kiterjesztette a zsidóságra ezt a szabályt, sőt több helyen a hitközségeket a „községi pénztár bizonyos segélyben részesíti. Ha a recepciós törvényhozás hallg. kimondja, hogy a törvényhozás a zsidó felekezet segélyezését nem tartja jogi kötelezettségnek, a szókas minden alapja és indoka elesik, és a községek tökéletes joggal megtagadhatják a zsidó hitközség és iskola segélyezését...” (Vázsonyi, 1893e:2–3). Fontos elvként szögezi le, hogy a recepciós törvényhozásnak nem lehet célja az eddig kivított pozíció visszaszorítása. A 24. paragrafus pedig azt írja le, hogy: „Új egyházgyülekezetek alakítása, s leányegházaknak anyaegházakká, vagy viszont, ezeknek leányegházakká változtatása a vallásfelekezetek kizárólagos jogai közé tartozik” (Vázsonyi, 1893e:3). A recepcionális bizottságra hárult a feladat, a javaslat fogyatékoságainak orvoslása, elnöke, Mezei Mór országgyűlési képviselő lett.

Csáky gróf a recepcionális törvényjavaslatot 1893. április 26-án nyújtotta be, míg Hieronymi Károly belügyminiszter az anyakönyvezés államosítására terjesztett be javaslatot.⁵ Csáky Albin bejelentette, hogy – mivel nincs a magyar parlamentnek külön

vallásügyi bizottsága, a közoktatásügyi és az igazságügyi bizottságnak adják ki „előzetes tárgyalás és jelentéstétel végett”.⁶ A magyar politikai élet nem is annyira a szabadelvű és a nemzeti ellenzék között oszlott meg, hanem inkább a magyar felsőházban domináns ultramontán tábor állt szemben falanxként a recepció áttérési követelményével. A szabadelvű tábor, mint például Jókai Mór lapja, a *Nemzet*, a kormánytábor fontos napilapjaként üdvözölte a kezdeményezést, bár megjegyezte, hogy az áttérési passzus kivételével az egyenjogúság megvalósult. Ugyanakkor azt is leszögezték, hogy a zsidók és keresztények közti házasság kizárólag a házassági jog „rendezései” folyamán jut megnyugtató végeredményre. „De ha e kisebb jelentőségű dolgok sértik zsidó honfitársaink jogérzetét, a kormány kész akár a bizottságban, akár a ház nyílt ülésében minden oly indítványt elfogadni, mely a recepcziót ez apróbb részletek tekintetében is teljessé fogja tenni. Kész annak veszélynek daczára, hogy ez esetben a recepczió leglényegesebb feltétele, az áttérés kölcsönösségének elve nagyobb akadályokba fog ütközni (*Nemzet*, 1893:1). Jókaiék világosan látták, hogy a Vázsonyi-féle kör által is kifogásoltak komoly jogsérelmek, amelyeket azonban nem lehet a házassági jogtól elválasztva kezelni, és így nem is olyan fontosak. Vázsonyi nagy cikkben válaszolt a *Nemzet*-ben megjelent írásra, és egy, a *Pesti Hirlap*-ban napvilágot látott, és Beksics Gusztáv által jegyzett anyagra (Vázsonyi, 1893g). Az ultramontán tábornak a szabadelvűekre gyakorolt hatásával magyarázza azt az ellenállást, amely a recepciós tábor nézeteinek nem százszázalékos átvételében nyilvánult meg. Beksics Gusztáv a teljes zsidórecepciót kívánja meg, ám rámutat arra, hogy a nyugati államok a 23. paragrafus (a házipénztárak bevételeiből a bevett vallásokat támogatni kell) nélkül vették be a zsidó vallást, már ahol ezt megtették, és például Franciaországban csak 1837-től részesülnek a zsidók a „községi dotációban”.⁷ Magyarországon azonban nincs idő, „egyetlen aktussal kell reparálnunk összes mulasztásunkat” (Beksics, 1893:2). Beksics azt is kifejti, hogy jobb a teljes megoldás a félmegoldásnál: „...az egész rendszabály derekasabb a fél-rendszabálynál. Ha az egyenlőségnek és teljes egyenjogúságnak bármily csekély atomja kimarad a recepcióból, ez félreértésekre és balmagyarázatokra ad alkalmat, s csorbítaná a magyar nemzet lovagiasságának és nagylelkűségének értékét” (Beksics, 1893:2). Vázsonyinak azonban leginkább a *Nemzet*-tel van problémája, s a szokásos antiklerikális futamok lerovása után erre hegyezi ki a tollát: „Azt mondja továbbá a »Nemzet«, hogy ilyen pontok a lelcenzekre vonatkozó, és az, mely szerint zsidók bizonyos tisztségeket nem nyerhetnek el. Ez az állítás legalábbis furcsa. Ha a »Nemzet« cikkirője előveszi az 1868:53. tczikket, abban egyetlen sort sem talál, mely arról szólna, hogy milyen vallás kell bizonyos tisztséghez. Tudtunkkal egyetlen méltóság van csak, melyet zsidó vallása miatt el nem nyerhet – ez a királyi méltóság. Legyen nyugodt a »Nemzet« t. cikkirője, eszünk ágában sincs a pragmatika szankció ama szabályának megváltoztatása, mely szerint a királynak római katolikusként kell lennie... Vagy talán a koronaörökre méltóztatott gondolni? Nos, nincs törvény, mely valláshoz kötné a koronaörök méltóságát...” (Vázsonyi, 1893g:2–3).

Isten malmai lassan öröltek, a recepció bizottsági tárgyalását elhalasztották az 1893. évi őszi ülészakra, ugyanakkor benyújtották a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvényjavaslatot. Vázsonyi kifejtette, hogy hibának tartja azt, hogy a kormány a recep-

ció kérdését az elkeresztelési „harcból származó kérdésekkel” hozta kapcsolatba, s hogy ez a hiba minden halogatással csak növekszik (Vázsonyi, 1893i).

Egyben egy nagyon fontos – a recepció körüli vitákról azóta is folyó – elvi kérdésben is állást foglalt. A bevetség a magyar jog szerint privilégiumok rendszerét jelentette, azt, hogy a „bevett” felekezet más felekezetekkel szemben előnyökre tett szert. Vázsonyi leszögezte, hogy a zsidóság nem a „vallási arisztokrácia” után vágyakozik. „Ha a bevett felekezetek rendszere eltöröltetett volna, szívesen belenyugodnánk az elismert felekezetek jogállásába és címébe. De amíg a bevetség rendszere fennmarad, a mi ősi és hazánkban számra is tekintélyes, magyar kulturáért buzogó felekezetünk joggal követelheti, hogy a bevett felekezetek sorába iktassák, és ne bánjanak vele úgy, mint az ujon keletkező, apró szektákkal...” (Vázsonyi, 1893i:2). Természetesen annyira nem volt demokrata, hogy ugyanolyan jogokat kívánjon a judaizmusnak, mint az új, neoprotestáns egyházaknak, álláspontja az volt, hogy a zsidóság eleve megfelel azoknak a jogi és történelmi elvárásoknak és kategóriáknak, melyekről már a különféle diéták pozitív ítéletet hoztak. A kormány javaslata – kis eltéréssel – az 1874. május 20-i osztrák törvényt vette alapul, bár ott a „bevettek” formula helyett csak „törvényesen elismertek” szerepelnek. Ám az osztrák törvény a zsidókra nem vonatkozott, hiszen II. József 1781. október 13-án kelt türelmi pátensében említette felekezetek között szerepelt a zsidó, így az osztrák törvény a zsidókra nem vonatkozhatott. Vázsonyi kifejtette, hogy a zsidókra a magyar törvényjavaslat sem vonatkozik: a 7. par. szerint a törvényesen elismert felekezetek tartoznak hitelveiket a kormánynál bemutatni, a zsidóktól (akik régóta itt laknak, és bizonyították, hogy polgári kötelességeik teljesítésében a legelsőek közé tartoznak, illet követelni nem lehet. Ráadásul az elismerteknek kevesebb jogot akar adni, mint a bevetteknek. Egyik sem teszi feleslegessé a másikat (recepció-vallásszabadság), s a bevetség csak akkor lenne felesleges, ha a bevetség rendszerét törölnék el (Vázsonyi, 1893i:2).

Vázsonyi és az országos iroda között ismét feszültségek keletkeztek, hiszen az iroda összehívta a VI. községkerület választmányát (Budapest és környéke) rendes évi ülésre, és azt tárgyalták meg, hogy „tanácsos lesz-e a kormánytól a receptionális javaslat kiegészítését kérni, vagy nem... Ezt a nagyszerű programot adta az ülés elé az orsz. iroda akkor, mikor a receptionális bizottság már röviden, minden nagyképűség és titkolódzás nélkül intézte a dolgát, és a kormány orgánumai egyhangúlag konstatálták, hogy a kormány a kért módosításokba beleegyezik” (Vázsonyi, 1893i:3). A recepció bizottság autonómiáját féltette a kongresszusi irodától.

Az egyházpolitikai törvényjavaslat azonban a főrendiház vétója folytán elbukott. A *Magyar Állam* diadalittas sértettséggel jelentette ki: „És ha ezek elvetnek valamely törvényjavaslatot, ha ennek folytán kormányok buknak is meg, mint legutóbb például Franciaországban, azért nem vádolja őket senki sem hazafiatlansággal, sem nemzetellenes bűnnel, mint teszi ezt a zsidó sajtó a mi főrendiházunkkal egyedül azért, mert szembe mert szállani a zsidó és protestáns uralomvággal, s nem hajt térdet, fejet a liberalizmus bálványá előtt...” (*Magyar Állam*, 1893:1). Már ekkor megjelennek az ultramontán sajtóban azok a patentek, melyek a szélsőjobboldal egész gondolkodási szerkezetét meghatározzák, akár száz év múlva is. A katolicizmus fő ellensége a sza-

badkőművesség, s még a protestánsok is ennek a mozgalomnak az eszközei.⁸ Amellett, hogy a szabadkőművesek legalább ennyire ellenségnek tekintették az egyházat, s legalább ennyire diabolizálták is, a küzdelemben tényleg kifejeződött a feudális előjogokat fenntartani kívánók és az ezt lebontani igyekvők antagonisztikus ellentéte, mely mély ideológiai ellentéttel és nagy gyűlölettel is működött. A liberális-nemzeti tábornak része volt az asszimilálódó zsidóság értelmiségi elitje is, amely teljes jogokat és egyenlőségen alapuló bebocsáttatást követelt magának a társadalomba, s mely küzdelemben nem maradt egyedül, hiszen érveik jó részét nemzeti alapon, a nemzetiségiek ellenében, a magyar nemzeti állam érdekében fogalmazták meg. Vázsonyi gyakran írt arról, hogy a recepció nem más, mint hogy a zsidóság befogadást kér a „magyar nemzet kebelébe”, és hogy a recepció ellenségei a klérus tagjaiból állnak, azokból, akik „nemzeti szempontból” bírálják, „és végre a magyar társadalom legnagyobb ellenségeiből, a Románia felé pislantó oláhokból, a Szerbia felé kacsingató szerbekből és a panszlavizmus eszközét képező tótokból. Ha ezeknek az elemeknek nem kell a recepció, csak hívek maradnak magukhoz és céljaikhoz. Nekik nem kell egységes, egybeforró magyar társadalom, tehát nem is kell a recepció, mert ez a társadalom egységének egyik értékes tényezője. Nekik az az érdekük, hogy a magyar társadalom szakadozott és gyenge legyen, és hogy így avval könnyebben bánhassanak el, tehát csak természetes, ha nem akarják, hogy a recepció révén a magyar társadalom erőben növekedjék...” (Vázsonyi, 1893f). A „nemzeti színű szédelgők” le is lepleződtek a legutóbbi „oláh gyűlésen” – írja Vázsonyi.

Egy kicsit el kell időznünk annál a kérdésnél, hogy Vázsonyinak volt-e korabeli szabadkőműves tevékenysége. Természetesen volt. A tehetséges ügyvéd 1893. december 7-én nyert felvételt az Eötvös-páholyba, természetesen szigorúan betartva a szabadkőműves hagyományokat, a jelentkezés és a „kutatás” processzusán végighaladva.⁹ E páholy még 1877-ben alakult.¹⁰ A páholy egyre radikálisabb irányt vett, ám Vázsonyi a radikalizálódás idején már nem volt tag. A páholy munkában mérsékelt lelkesedéssel vett részt, 1894. január 4-én a párbajról és a halálbüntetésről beszélt, nagy meglepetést keltve.¹¹ Nagyon fontos, hogy Vázsonyi első intenzív szabadkőműves korszaka akkor zajlik, amikor az Eötvös-páholy megmagyarosodik; javasolják, majd nem sokkal utána bevezetik, hogy a jegyzőkönyveket is magyarul vezessék a különféle fokú páholy munkákon.¹²

A páholyban a „profán” világban zajló eseményeket – magától értetődően – tárgyalták. Az 1894. április 12-i elsőfokú munkán (429. építészeti rajz) a főmester ugyancsak napirend előtt bejelenti azt az örvendetes ténytet, hogy a képviselőház nagy szótöbbséggel elfogadta a polgári házasságról szóló törvényjavaslatot. „Miután e ténnyel eszméink egyike jut diadalra, a páholy jegyzőkönyvileg ad kifejezést örömének...”¹³ 1894. május 10-én Vázsonyi Hajnóczy Józsefről mint szabadkőművesről tartott előadást, mire Gonda Dezső – aki Vázsonyi harcostársa volt az 1889-es véderővita körüli egyetemi szervezkedésben – azt javasolta, hogy több ilyen előadást tartson, és a páholy kötetben adja ki azt. Az ügyet a páholy az irodalmi bizottsághoz utalta. 1895. január 17-én Vázsonyit – és még hat társát – az irodalmi bizottság tagjává választották.¹⁴ Aztán Vázsonyi kimaradt a páholyból, az 1896-os jelenléti könyvben a 67 tag között neve áthúzva

szerepel. Hivatalos „fedezése”, azaz a szabadkőművesség soraiból történő elbocsátása csak 1897 májusában következett be. Az okokat nem tudjuk, hiszen a páholy szokásos antiklerikális szellemisége nem volt idegen Vázsonyitól, tehát nem ideológiai-politikai problémák miatt távozhatott. Inkább azt sejtethetjük, hogy egyéb politikai tevékenysége miatt nem tudott időt szakítani erre, sőt nem is tartotta fontosnak a páholybeli munkát, hiszen 1896-tól kezdődően az ügyvéd a magyar nagypolitika színpadára is belépett. Vázsonyi második szabadkőműves korszaka (1910–1912) a budapesti várospolitikai kérdéseiről, illetve a Jászi Oszkárral és társaival folytatott harcokból állt, ami saját páholybeli létét is megnehezítette, és dacos kilépésével végződött.

Ám az Eötvös-páholyban még nem erről volt szó. A szabadkőművesség a francia felvilágosodás eszméit közvetítette Magyarországon, a sokféle fajtájú és típusú páholyban sok olyan, magát „haladónak” vélő értelmiségi megfordult, aki elégedetlen volt a magyar közállapotokkal. A 19. század végén, a 20. század elején szabadkőművesnek lenni Magyarországon egyfajta társadalmi elithez tartozást jelentett, ráadásul – potenciálisan – komoly kapcsolati háló megszerzésének lehetőségét is nyújtotta a benne működő polgárok számára, ám a páholyok túl exkluzívak voltak ahhoz, hogy politikai pártként legyenek értelmezhetőek, mégis hatásuk 1918–1919-ig óriási volt.

Visszatérve az 1893-as évre, a nagy emigráns, Kossuth Lajos levelében kimondta, hogy a függetlenségi pártnak támogatnia kell az egyházpolitikai reformot, minek következtében a pártban szakadás következett be, s Justh Zsigmond lett a párt új elnöke. De nem mindenki követte az irányt, Polónyi Géza képviselő, Vázsonyi régi harcostársa például augusztusban egy hajdúszoboszlói gyűlésen követelte, hogy mutassák be a zsidó „hitcikkelyeket”, töröljék az étkezési törvényeket. Vázsonyi ki is jelentette, hogy Polónyi recepcióellenes véleménye új keletű, hiszen még a választási kampányban azzal kereste meg, hogy Érsekújváron a recepcióval agitáljon a kormánypárti jelölt ellen, a függetlenségi mellett, amit ő – nem akarván agitálni a recepció témájával – elutasított (Vázsonyi, 1893a). Vázsonyi szerint Polónyi célja nem más, mint hogy úgy keltsen az egyházpolitikai reform iránt ellenszenvet, hogy a zsidók irányába terelje a kérdéseket.

A zsidó hitközségen belül fontos események történtek 1893 nyarán. Huppert Bernát, Monor községkerületi képviselője lemondott képviselői tisztségéről Vázsonyi Vilmos javára, aki immár így teljes joggal vett részt a VI. községkerületi ülés közgyűlésén. Vázsonyi, akit az *Egyenlőség* „alig 25 éves lángeszű és lángszavú ifjú”-nak titulált, azt fejtegette, hogy a megindult újjászervezés törvénytelen, hiszen a kongresszusi szabályzat alapján a kerületi gyűlés egybehívására csak a kormány által kinevezett kerületi biztos és a megválasztott kerületi elnök jogosult, ám a biztos mandátuma már 1869-ben lejárt (*Egyenlőség*, 1893a:3–9). A megválasztott kerületi elnök mandátuma pedig – a statútumok értelmében – 1872-ben járt le. Így Schweiger Márton összehívásának sincs törvényes alapja. „De nem akarok a szigorú jog álláspontjára állani, mert nem akarom sérteni, károsítani felekezetem életbevágó érdekeit...” – jelentette ki Vázsonyi, s a „terrénomot” törvényesnek fogadta el (*Egyenlőség*, 1893a:5–6). S ha már némi reálpolitikailag értékelhető magatartást tanúsított, azt is elmagyarázta a hallgatóságnak, hogy a kongresszusi szabályzatot meg kell változtatni, mert az idő túlhaladt rajta, és sok pontját hatályon kívül helyezték. Érdekes példát is hozott erre: a szabályzat szerint

Magyarország 26 községkerületre oszlik, ám azóta szakadások történtek. „Egyes kerületekben nincs is kongresszusi hitközség, de azok papíron mint kerületek szerepelnek, Máramaros, Ugocsa etc. S ezek ugyanolyan jogot gyakorolnak, mint a 150 ezres VI. községkerület? Azért sem lehet tovább halogatni az egyetemes gyűlést, mert az orsz. izraelita irodának nincs törvényes költségvetése. A szabályzat 74. §-a értelmében az országos iroda költségvetését az izr. országos iskolaalap terhére az egyetemes gyűlés állapítja meg. A 73. § értelmében pedig a kerületi elnökök az egyetemes gyűlés jóváhagyása nélkül kiadásokat abszolúte nem tehetnek. Huszonhárom év óta huzza az országos izraelita iroda jogczim nélküli dotációját az iskolaalapból...” (*Egyenlőség*, 1893a:7). Ám a legfontosabb érve az volt, hogy a községkerületi elnökök azt állították, hogy akkor hívják össze az országos gyűlést, ha az egyházpolitikai javaslatokat „elintézik”. „Én a recepció és a szervezet, de különösen a recepció és a kongresszus közt kapcsolatot nem látok; hiszen 1868–69-ben is tartottak kongresszust, pedig akkor sem voltunk recipiálva...” (*Egyenlőség*, 1893a:7). Dr. Mezei azonban élesen bírálta Vázsonyit (az elvben igaza van, az eszközökben nem), mire ő visszavonta javaslatát, a VI. községkerület pedig kimondta, hogy az egyetemes gyűlés összehívását szükségesnek tartja, s „ezt a határozatát hozzájárulás végett az összes kerületekkel közli” (*Egyenlőség*, 1893a:7).

A SIKERES VÉGKIFEJLET FELÉ

A parlament őszi ülészakán komoly előrehaladás volt tapasztalható. A közoktatásügyi bizottság októberben (először 13-án) tárgyalás alá vette a recepciós törvényjavaslatot, s a közoktatásügyi miniszter elfogadta a 18–20., valamint a 23. szakaszokat a recepcionális törvényjavaslat kiegészítő részének. A bizottságban nagy vita folyt a javaslatról, Tódor József kormánypárti képviselő szerint a recepció a kereszténység „negációja”, s a viszonyosságot ellenezte (Justus, 1893). Okolicsányi László a hitelvek bemutatását és az egységes szervezet hiányát kifogásolta, és felvetette, hogy korlátozni kellene a zsidó bevándorlást. Papp Géza szerint a zsidók olyan „tiszták”, mint a katolikusok, nem kell hitelveket benyújtani, Kiss Albert a „magyar állam egysége” miatt nem támasztott kifogást. Elhatározták, hogy a tárgyalást október 14-én, a képviselőház ülése után folytatják. A bevándorlási vita tovább folyt, és ez felkeltette Vázsonyi haragját, aki úgy látta, hogy ha az emancipáció vitája és törvénye „bevándorlási diskurzusok nélkül esett meg, most a recepciónál, mely csak vallásunkra vonatkozik, és nem a mi személyünkre, bevándorlást emlegetni méltatlan és nevetséges beszéd...” (Vázsonyi, 1893b:3). A közoktatásügyi bizottság harmadik ülésén – október 16-án – végül elfogadta a recepciós törvényjavaslatot, a 22. és a 24. szakaszt kihagyták, ám a 18–21. és a 23.-at felvették. Javaslatában a bizottság azt is leszögezi, hogy „törvényes kényszerrel rabbi csak magyar állampolgár lehessen, aki a magyar nyelvet érti és beszéli” (*Egyenlőség*, 1893b:3). Vázsonyi örömet fejezte ki, ám kijelentette, hogy jó lenne, ha ezt a kitélt kiterjesztenék a görögkeletiekre is, mert köztük több magyarul nem értő pap van, mint a zsidók között (Vázsonyi, 1893h). Amellett is érvelt, hogy nem speciális „zsidó rendelkezésre” van szükség, hanem az 1840:6. tc. felélesztésére, mely kimondta, hogy pap – valláskülönbség nélkül – csak az lehet, aki a magyar nyelvet érti, írja, beszéli.

Ezt a rendelkezést az 1868-as nemzetiségi törvény hatályon kívül helyezte.¹⁵ Vázsonyi a kongresszusi zsidóság egyetemes ülésének eszméjét is felmelegítette: „Azt hiszszük, ha a kongresszusi zsidóság egyetemes ülése egybegyülne, ott egyhangulag elfogadnák azt az indítványt, hogy rabbi csak magyarul tudó magyar állampolgár lehessen, épségben hagyván természetesen a szerzett jogokat...” (Vázsonyi, 1893h:2–3). A papság továbbra is élesen ellenezte a recepciót. Szabadkán gyűlés volt, ahol ellene agitáltak, Schopper György rozsnyói püspök pedig 1893. december 30-án pásztorlevelet bocsátott ki ezzel kapcsolatban (nem az elsőt, 1892. január 4-én már tett ilyet), és a kormányt, illetve a vele szövetséges „szabadkőműves zsidóságot” vádolta a fejleményekért (Salacz, 1938:127–128). Ez a főpapi megnyilatkozás nagy hullámokat keltett, hiszen két, a magyar törvényekbe is ütköző vatikáni dekrétumot hirdetett ki a püspök (placetum nélkül), s a kormánypárti sajtó élesen támadta.

Az egyház egyre élénkebbé váló politizálása, a különféle püspökök (és természetesen maga a prímás) egyre intenzívebb kampányolása a polgári házasság ellen, valamint a katolikus sajtó és klérus érezhető recepció iránti ellenszenvé Vázsonyi Vilmost arra indította, hogy jogtudósi mivoltában is síkra szálljon a *ius placeti*, az állam egyház feletti főkegyúri joga mellett (Vázsonyi, 1893d). Vázsonyi műve – melyet még kései ideológiai ellenfelei is „nagy felkészültséggel, de sok ferdítéssel” megírt munkának neveznek (Salacz, 1938:226–227), alaposan megvédi ezt a régi „intézményt”. „A *placetumot* megalapozó első intézkedések már magukban hordják a kérdés helyes felfogását. Nálunk, Magyarországon a *placetum* nem volt az egyház ellen irányozva, hanem éppen ellenkezőleg, a nemzeti egyház sánca akart lenni egy idegen tényező, a pápaság beavatkozásai ellen. A *placetum* nálunk mindenkor csak azt jelentette, hogy a magyar államban az alkotmányos törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalmon kívül más, külföldön székelő, a nemzet akaratától független és ellenőrizhetetlen hatalom befolyást nem gyakorolhat...” (Vázsonyi, 1893d:12). Vázsonyi gyakorlatilag azt szerette volna művével befolyásolni, hogy figyeljenek fel a jogalkotók és -alkalmazók azokra a törvényekre és rendeletekre, melyek a magyar állam számára lehetővé teszik azt, hogy cenzúrázhassa a főpapoknak a magyar állami-nemzeti érdekekkel nem összeegyeztethető megnyilatkozásait. Természetesen nem mondta ki, mire is gondol valójában, és a nemzetállam jegyében utasította el – a *múltra* is vonatkoztatva – azt, hogy a magyar katolikus egyházra „idegen tényező döntő befolyást gyakorolhasson...” (Vázsonyi, 1893d:13). A magyar egyházat nem pusztán Rómából utasították a házasságjogot szabályozó törvények elutasítására, bőven akadt muníciója itthon is, ráadásul a Vatikánban is voltak mérsékeltebb és konzervatívabb erők. Ugyanakkor ez a típusú érvelés lehetőséget adott Vázsonyi számára, hogy úgy tűnjön fel hazafinak, hogy egyúttal elutasítsa a magyar katolikus egyház beleszólását az (egyébként az ő jogaikat is sértő) szekuláris törvénykezésbe, ám mindezt olyan alapon tehesse meg, hogy ne tűnjön mindenestül antiklerikálisnak, kizárólag olyannak, mint aki egy magyar szervezet autonómiáját félti a külfölditől.

Rámutatott arra, hogy 1848-ig túrték a magyar püspökök a *placetumot*, s csak az 1850. április 18-i pápens, illetve az 1855. évi konkordátum törölte el azt. Az alkotmányjogi, „policiális” és büntetőjogi elemre bontható intézményt – fejtegeti Vázsonyi – nem

II. József alapította, csak ennek rendőri oldalát erősítette meg, mely szerint tilos pápai iratokat placetum nélkül kihirdetni. A régi magyar királyok a „büntető momentumot” sokkal szigorúbban fogták fel, mint a felvilágosult abszolutista uralkodó. Vázsonyi kifejtette, hogy vannak olyan magyar törvények (1647:XIV. tc.; ez a megyéket jelölte ki a vallási törvények ellenőrzőjeként), melyek az 1880. évi XXXVII. tc. 4. paragrafusa alapján a placetum áthágói ellen alkalmazható. Vázsonyi azzal is megvádolta a klérust, hogy elárulta az 1848-as szabadságharcot, hiszen már 1850. március 25-én, a Szcitovszky hercegprímás vezetésével tartott értekezleten, az itt született emlékiratban kérték, hogy töröljék el a placetumot az országban.¹⁶ 1870. augusztus 10-én a király közölte a latin és görög szertartású főpapokkal, hogy a királyi placetumot felújítják, s ez ellen Simor János hercegprímás emlékiratot is felterjesztett november 19-én.

Vázsonyi szerint – bár a vallás szabad gyakorlásáról 1893. május 17-én benyújtott törvényjavaslat a királyi placetumot a megoldatlan kérdések közé sorolta – foglalkozni kell ennek megoldásával. Sem a parlament, sem a király nem nyilatkozott a Schopper-üggyel kapcsolatosan, pedig jogi akadálya nem volt a kellő szankcionalizálásnak, ugyanakkor a király fegyelmi jogát szabályozni kellett. „A feladat tehát az, hogy szigoruan szét kell választani az állami és egyházi feladatokat. Ha az egyház azután tisztán az egyházi jellegű teendőkre szoríttatik, a placetumra mai alakjában nincs szükség. A placetum rendőri és büntetőjogi eleme tehát elvethető, de még akkor is fenn kell maradnia az alkotmányjogi elemnek; vagyis előzetes jóváhagyás nélkül is szabad lesz kihirdetni a pápai rendeleteket és egyetemes zsinati határozatokat, de a törvénybe ütköző pápai rendeletek és egyetemes zsinati határozatok állami szempontból továbbra is semmiesek lesznek, anélkül hogy a semmiségen kívül más következménye volna a dolognak” (Vázsonyi, 1893d:106). Azt is kifejti, hogy az állam mondhatja azt, hogy nem foglalkozik ezekkel az ügyekkel, de akkor ki kell mondani, hogy nem létezik a placetum. Ha viszont fennáll, akkor gyakorolni kell. „A leskelődés nem fér össze az állam méltóságával, pedig leskelődés az, mikor az egyháziakat folytonos bizonytalanságban tartja az állam, hogy a placetumot fennforgó esetben alkalmazni fogja-e, vagy sem. Az állam csak olyan jogot valljon magáénak, melyet állandóan gyakorolni képes, mert különben a büszkén hangoztatott jog csak arra való, hogy megrendítse az állam tekintélyébe és méltóságába vetett hitet” (Vázsonyi, 1893d:106).

Az egyház természetesen a maga igazát védte, a *Pesti Napló* részletekben, a *Religio* pedig egészében közölte le Simor hercegprímás 1870-es tanulmányát a ius placeti ellen (Salacz, 1938:227).

1894. január 16-án katolikus nagygyűlés zajlott le Budapesten, mely előtt már éles csata bontakozott ki a különféle sajtóorgánumok között, s a szekuláris sajtó egy része arról cikkezett, hogy a „fekete zászló” ellen a „vörös zászlót”, a szocialistákat fogják felvonultatni. Mivel a katolikus közvélemény szerint a zsidóság úgymond „irányítja” a katolikusellenes támadásokat, a *Magyar Állam* kijelentette, hogy bármilyen tüntetésért a zsidókat teszik felelőssé: „A kormányhoz közel álló körök kezdtek, az apró-cseprő liberális népujságok világgá hirdették, a liberalizmust en gros áruló nagy lapok diplomatikusan agyonhallgatják, hogy a budapesti kath. nagygyűlés alkalmával a vörös zászló hívei, a szocialista munkások tüntetni akarnak a »fekete« zászló: a kath. nagy-

gyűlés ellen” (*Magyar Állam*, 1894:1). A *Magyar Állam* nemcsak azt szögezte le, hogy „alkotmányos magyar polgárok gyűlése” révén joguk van tüntetni, de szabályszerű pogrommal fenyegette meg a zsidókat Szent Vince napjának előestéjére, azaz január 21-re. Fellépésüket azzal indokolták, ha a szocialisták – akik „minden hétfőn szabadon gyűléseznek” – megzavarnák a gyűlésüket, akkor: „Ha mindazonáltal a tüntetések megtörténnének, ez annyit jelentene, hogy a kormány az egyházpolitikai küzdelmet az utcára akarja vinni. Erre is van válaszuk. Mi bármely tüntetésért az izraelitákat tesszük felelőssé, mert ők vezetik a szocialistákat, ők vezetik a katolikusok ellen a hirlapi háborút, azért, ha minket megtámadnak, ez jeladásul fog szolgálni, hogy szent Vince napjának előestéjén, azaz jan. 21-én az ország minden falujában egyszerre megkezdődjenek a tüntetések, a mai vallási háborúnak egyedüli okai a zsidók ellen, és pedig nem szórványosan, hanem egyszerre...” (Vázsonyi, 1894d). A *Magyar Állam* azzal fejezte be cikkét, hogy a „magyar még nem feledte el az 1883-iki nótát, s fog találni módot, hogy az egyházpolitika helyett a zsidókérdés jöjjön napirendre. Ebben a kérdésben minden keresztény egyet fog érteni” (Vázsonyi, 1894d:1). A szabadelvű táborban elég nagy felzúdulás keletkezett, mire a *Magyar Állam* nagy örömmel jegyezte meg, hogy „örülnek”, hogy félnék tőlük.

Vázsonyi Vilmos tételesen cáfolta a klerikális vádakat, és rámutatott arra, hogy a zsidóság semmilyen egyházi ügyben eddig nem vett részt, s hogy az „elkeresztelési harcból” következnek az egyházpolitikai reformok, nem a recepcióból. Ráadásul a kormány egyházpolitikáját támogató lapok (*Egyetértés*, *Nemzet*, *Pesti Hírlap*, *Magyar Hírlap*, *Pester Lloyd*, *Neues Pester Journal*, *Magyar Ujság* etc.) szerkesztői többnyire katolikusok, akik persze nem klerikálisok. Érdekes megemlíteni, hogy az *Egyenlőség*ben a szervező-dő munkásosztályról 1890-ben és a Néppárt kapcsán 1895-ben jelent meg cikk, amely a munkások jogainak elismeréséről szólt („Ugyanaz”, 1890). Mezőfi Vilmos szocialista antiklerikális cikkét azonban bár az *Egyenlőség* leközzölte, de szerkesztőségi jegyzetben jelezte, hogy nem ért vele egyet, és azt kizárólag a Néppárt és a szociáldemokrácia viszonyának „érdekes megvilágításaként” hozta le (Mezőfi, 1895).

A katolikus nagygyűlés viszonylagos nyugalomban folyt le a Vigadó termeiben. Az elnöklő Vaszary Kolos hercegprímás ugyanakkor kijelentette, hogy községi, hatósági és országos képviseleti választáson csak „megbízható katolikus férfiakra” adják szavazataikat a katolikusok, s egyébként is törekedjenek arra, hogy minél több katolikus társaskört alapítsanak. Vázsonyi éles szavakkal, ráadásul nemzeti retorikával bírálta Vaszaryt: „Ha ez az indítvány mindenütt örült vallási fanatizmus, nálunk még ezenfelül: hazaárulás. A mi nemzetiségek által szétszaggatott hazánkban elsőrendű állami érdek, hogy a különböző vallású magyarok összeforrtjanak, és a magyar állameszme ellenségeit egyesült erővel verjék vissza. Nem megbízható katolikusokra, nem megbízható protestánsokra vagy zsidókra van itt szükség, hanem megbízható magyar polgárokra. A ki a felekezeti nélküli állam, a felekezeti nélküli megye és község gyűlésein vesz részt, az hagyja vallását odahaza, vagy maradjon maga is otthon...” (Vázsonyi, 1894b:2). S azt is leszögezi, hogy ugyanakkor bízik a szabadelvű katolikusokban.

1894 májusában elérkezett a nap, amikor a főrendiház elé került az emancipációs javaslat, a főrendiház egyesült hármas bizottságában diadalt aratott a javaslat, mert

ahogy Vázsonyi is megjegyezte: „A recepció elfogadásához még csak szabadelvűség sem kell, mert hiszen egy ősrégi vallás törvényes befogadása a vallások porladásának korszakában tulajdonképpen konzervatív feladat. A szabadelvűség és a belátó konzervatív szellem egyaránt követelik a recepciót, ellene csak az ostoba, vak gyűlölség támadhat...” (Vázsonyi, 1894a:2–3). S a zsidóság jó része elutasította, hogy a recepciót a kötelező polgári házasság sikerétől tegyék függővé. Az igazságügyi bizottság támogatta a recepciót.

Időközben komoly vita tört ki a kongresszusi iroda kezében lévő *Magyar Zsidó Szemle* és az *Egyenlőség* – főleg Vázsonyi – között, amely arról szólt, hogy az országos iroda álláspontja szerint a recepciós mozgalom választotta szét a recepciótól a szervezeti kérdést. De Vázsonyi Vilmost sokkal mélyebben támadták, visszanyúltak egy 1892 tavaszi történéshöz, és azzal vádolták, hogy az ortodoxokkal összejátszva támadta a kongresszusi irodát (Mezey, 1894). A támadás mögött elsősorban az irigység, másodsorban hatalmi ambíciók álltak, hiszen – ha igazak lettek volna a vádak – már 1892-ben felvetették volna. A kritikus Mezey azt állította, hogy nem az *Egyenlőség* vetette fel a recepció kérdését, hanem ők: „De van ennek a dolognak egy érdekesebb részlete is. Híre terjedt az orthodoxok magyar lapja révén abban az időben, mikor a fenti orthodoxokat megnyugtató ügy folyt, hogy a zsidó vallás egyenjogúsítása tárgyában kiküldött végrehajtó bizottság által a hitközségekhez szétküldött megnyugtató nyilatkozat csak pressio által jöhetett létre, melyet egy tag – persze Vázsonyi ur – azzal gyakorolt az ülésre, hogy kilépésével fenyegetődött. Erre dr. Mezei Mór úr, a mozgalmi bizottság elnöke kijelentette egy – risum teneatis – az *Egyenlőség*ben is közzétett, sőt általa részletesen is megerősített nyilatkozatban, hogy az egy tag pressiója, és a neki tulajdonított kijelentés, nem kevésbé a bizottsági tagoknak tulajdonított kétszínű eljárás kezdettől végig koholmány. Mit gondolnak tisztelt olvasóink, ki volt az orthodox közvetítő bizottságnak az orthodoxphil »egy tag« érdemét feltüntetgető hírszállítója, a receptionális mozgalom bizottság elleni ügyben informátora, dr. Mezei Mór elleni koronatanuja? Senki más mint – az »egy tag«, vagyis – dr. Vázsonyi Vilmos ur. Így van ez megírva az orth. közvetítő bizottság hivatalos lapjában nem is egyszer. És mi volt az »egy tag« jutalma ezen »önfeláldozásért«? Az, hogy az orth. közvetítőbizottság titkára lapjában kinyomatta, hogy »dr. Vázsonyi Vilmos nem egy tag«, miként a nyilatkozat – dr. Mezei Mór ur nyilatkozata – nagy fölényvel nevezi, hanem lelke a tisztelt végrehajtó bizottságnak. Tudniillik azon mozgalom bizottságának, mely ellen egyébiránt az orthodoxok elkeseredett harcot hirdettek és folytattak...” (Mezey, 1894:424–425). Mezey szerint egyszerűen „ölelkeznek” az ortodoxok és az *Egyenlőség*, és megvádolta az *Egyenlőség* publicistáját, Palágyi Lajost azzal, hogy „Historikus” álneven „mocskolta” a neológiát az ortodox lapban. A kongresszusi lap egyébként a VI. községkerületi ellenzékét is támadta, megalapozva ezzel, hogy Vázsonyi Vilmos végleg elidegenedjen a zsidó politikától.

Vázsonyi Vilmos válaszában rámutatott arra, hogy a „receptionális mozgalom tetőfokán” vetette fel a kongresszusi iroda azt, hogy elő kell venni a kongresszusi szabályzatot, és e szabályzatok 69. paragrafusára ellenére az iroda – márciusra – nem hívta össze a kerületi elnökök gyűlését (Vázsonyi, 1894c). A 12 megalakult községkerület

közül három az egyetemes gyűlés ellen, nyolc ellene nyilatkozott, az egyikük pedig nem óhajtott állást foglalni. Ez történt a hatodik községkerület 1894. évi gyűlése előtt. Az elnökség minden megjegyzés nélkül közölte az eredményt, mire ő indítványt adott be arról, hogy sürgősnek tartja egy gyűlés összehívását. Adjuk át a szót Vázsonyinak: „Pompás jelenet következett indítványom benyújtása után. Az elnök rögtön észrevette, hogy a gyűlés nem határozatképes. Kimondván ezt az enuncziációt, néhány percznyi vita után az elnök visszavonta kijelentését, és az ülés varázsütésre határozatképes lett. Most az elnök azt indítványozta, hogy indítványom maradjon a jövő évi rendes kerületi ülésre. Ebben sem volt szerencsés, mert a gyűlés Tatay Adolf dr. indítványára elhatározta, hogy javaslatom tárgyalására még az idén rendkívüli kerületi ülés tartassék. Fokozta az iroda kellemes hangulatát, hogy a gyűlés előzőleg két indítványomat egyhangúlag elfogadta. Indítványomra a hatodik községkerületet kongresszusi választókerületekre beosztó bizottság hiányos munkálata visszautasított; az államsegély dolgában pedig elhatározta a gyűlés, hogy ne csak a kormánynál, hanem a képviselőháznál is kérvényezzük felemelését, valamint kimondta azt is, hogy a zsidó iskolaalap felállításáról a kormánytól adatok kéressenek és a kerületekkel közöltessenek” (Vázsonyi, 1894c:5). Ezt a vereséget leplezni kellett, erre szolgált az iroda havi közlönye, az eredményért Mezey Ferenc a vidéki tagokat tette felelőssé. Az országos iroda azt is állította, hogy a „kerületek felének beleegyezése nélkül nincs kongresszus”. Ám ez sem áll meg – érvel Vázsonyi –, hiszen minden harmadik évben kell tartani gyűlést, és csak a rendkívüli gyűlésekre vonatkozik a feles szabály. „Ha a kerületek felének beleegyezése nélkül nincs kongresszus, akkor nagyon kár volt a kerületeket megkérdezni, hogy kell-e nekik kongresszus, vagy nem, hiszen a kerületi képviseletek fele meg sem alakult. Az ország huszonhat községkerülete közül csak tizenkettő alakult meg, a kerületi képviselők fele tehát nem lévén megalakulva, sohasem kaphatjuk meg a kerületi képviseletek felének beleegyezését a kongresszushoz. Ez a bolond helyzet önmagában is elég bizonyíték, hogy az egyetemes gyűlést nem a kerületek határozata, hanem a statutumok parancsa alapján kell egybehívni” (Vázsonyi, 1894c:6). A község szervezési szabályzat 76. paragrafusa szerint az összes magyarországi és erdélyi izraelita szabadon választott 86 képviselőjéből áll a gyűlés. De összesen 44 kongresszusi képviselő van, az 1869-ben kijelölt községkerületi beosztások aránytalanok lettek. „Mi tehát a különbség köztünk? Én ragaszkodom a község szervezési szabályzat 76. szakaszához, az iroda közlönye pedig a választási szabályzathoz. Én teljes kongresszust akarok, az iroda közlönye beéri csonka kongresszussal. Én azt akarom, hogy a kongresszuson a kongresszusi zsidóság valódi nézete jusson kifejezésre, az iroda közlönye pedig ajtót akar nyitni a szeszélyes véletlennek és a választási fufangoknak. Mikor kétségtelen, hogy a község szervezési szabályzat 76. szakasza és a választási szabályzat egymás mellett meg nem állhatnak, és a kettő közt választanunk kell, nem helyesebb-e az én választásom, mint az irodai közlönyé?” (Vázsonyi, 1894c:6) Vázsonyi azzal bírálta az irodát, hogy amikor Eötvös József 1870. április 2-án, az ortodox szakadás után, a községkerületi elnökökhöz írott levelében a szervezeti szabályok folytatására ösztönözte az irodát, az nem tett semmit. S ennek eredményének tudja be azt, hogy a szakadás után megalakult 21 községkerületből ma csak 12 létezik.

1894. június 26-án a képviselőházban tárgyalták a recepció javaslatot. A bizottságok kibővítették az eredeti tervezetet, a közoktatásügyi és igazságügyi bizottság új szakaszt hozott létre, melyben leírták azt, hogy az 1868:LVIII. tc. 18–21. és 23. paragrafusai is vonatkoznak az „izraelitákra”, s kizárólag a 22. paragrafus átvételét – mely a temetőekben való akadálytalan és vegyes temetkezést engedélyezi a bevett felekezetek tagjainak – nem támogatta, mondván, hogy a vallási türelmetlenséget ébresztené fel. A képviselőház elfogadta a javaslatokat.

Balassagyarmaton fogadta a király a zsidó vezetőket, ami nagy előrelépés volt, ám októberben a főrendiház – 6 szavazatkülönbséggel (103 igen, 109 nem) – elvetette a recepciót. A főrendiházban Zichy Nándor gróf és Rudnyánszky József báró nyilatkozott a recepció ellen. Még a főrendiház bizottsági tárgyalásán fogadták el Daruváry Lajos lelkész indítványát, mely szerint zsidó lelkész, tanító és községi előljáró csak az lehet, aki magyar állampolgár, és Magyarországon képezték ki. 1894. október 6-án a főrendiházban 109 szavazattal 103 ellenében elbukott a recepció, az áttérési szakaszt kifogásolták a leginkább a bírálók (Salacz, 1938:336–337).

Közben a kormány belebukott a változtatásokba, és eljött az 1895. év. A VI. községkerület március 25-re rendkívüli közgyűlést hívott össze Budapestre, és a tárgy Vázsonyinak „egy” indítványa, melyet a június 4-i közgyűlésen már nem tárgyalhattak.¹⁷ Márciusban ismét elbukott a recepció, a főrendiház 117 szavazattal 111 ellenében nem fogadta el. A legnagyobb problémát itt is az ún. „áttérési viszonyosság” jelentette, amit többen is elleneztek. Ugyanakkor a polgári házasság és az anyakönyvezés tekintetében meghajoltak a főrendek.

1895. március 26-án, a pesti izraelita hitközség dísztermében rendkívüli közgyűlést tartott a VI. községkerület, és a tárgy Vázsonyinak az 1894. június 4-i közgyűlésre előterjesztett indítványa volt.¹⁸ Az indítvány az volt, hogy – mivel a jelenlegi választási szabályzat alapján – az egyetemes gyűlés teljes és törvényes nem lehet, valamint aránytalan a kerületi beosztás, és a „jelenlegi” szabályzat nem jó, a hatodik községkerület mondja ki, hogy a választási szabályzat módosítását sürgős feladatnak tartja. „...A hatodik községkerület tehát a maga kebeléből bizottságot küld ki, melynek feladatává teszi, hogy a többi községkerület hasonló célra kiküldendő bizottságaival egyesülve, a választási szabályzatot átdolgozza, és a munkálatára a statutumok által kijelölt uton a királyi jóváhagyást kikérje. Az egyöntetű eljárás biztosítására a kerület e határozatát indokolt körlevélben a többi kerülettel közli, és hozzájárulását kéri.”¹⁹ A hatodik kerületi előljáróság február 24-i ülésén elutasította Vázsonyi beadványát, mondván, hogy a kongresszus bármely szabályzatát „csak egy későbbi kongresszus változtathatja meg. Ennélfogva a legközelebbi kongresszust csak az első egyetemes gyűlés által készített választási szabályzat szerint tartja egybehívhatónak, és egy oly indítványhoz, mely a kongresszusnak más választási módok mellett való egybehívását célozza, hozzá nem járulhat”.²⁰ S ezt a határozatot terjesztette a közgyűlés elé, a végeredmény borítékolható volt.

Vázsonyi Vilmos szerint a „nemzet” már recipiálta a zsidóságot, a korona és a képviselőház is mellettük áll. Ám a főrendiházról az volt a véleménye: „A rendi kamarák mindenfelé eltűnnek, vagy a népképviselői eszméhez idomulnak....” (Vázsonyi,

1895:2). Ráadásul a főrendiház azért bünteti őket, mert a szabadelvűség táborában látja a zsidóságot, s bosszúból szavazták le a recepciót. A képviselőház április 25-én kezdte tárgyalni a főrendiház másodszori „üzeneteit”. Szapáry Gyula és társai azt javasolták, hogy a recepció javaslatot egyesítsék a vallás szabad gyakorlatáról szólóval, s így kimaradna a törvényből a kereszténységről a zsidóságra való áttérés külön jogi rendezése. Ezt nem fogadták el, és fenntartották az eredeti javaslatot. A főrendiház a visszaküldött javaslatokat ismét kiadta a bizottságoknak, melyek ragaszkodtak korábbi jelentéseikhez.

Végre májusban (15–16.) megtört a jég, és a főrendiház elfogadta a recepciót, ám elvetette a zsidó vallásra való áttérést szabályozó szakaszt, 96-an szavaztak mellette, 96-an ellene, s az elnök, Vay Béla báró pozitív szavazata döntött, mely azt jelentette, hogy az 1868:LVIII. tc. öt szakaszának a zsidóságra történő kiterjesztését javasolta (ez volt a 3. paragrafus), a temetőhasználat kivételével. Az *Egyenlőség* gárdája elfogadhatónak tartotta a 2. paragrafus kihagyását (más vallásúak áttérése), mert a vallás szabadságáról szóló törvényben megvan. Szeptember 30-án a képviselőházban is elfogadták a zsidóság egyenjogúsításáról szóló törvényt, a kihagyott 2. paragrafus helyett új szakaszt vettek fel a vallás szabad gyakorlásáról szóló javaslatba, mely az 1868-as törvénynek az áttértekre vonatkozó rendelkezéseit minden bevett reliigióra kiterjesztette. Bánffy október 13-án terjesztette fel a királynak, s az három nappal később szentesítette azt a törvényt, mely 1895:XLII. tc.-ként került be a törvénytarba.

A hosszú recepció harcát Palágyi Lajos értékelte az *Egyenlőség*ben, és kiemelte Vázsonyi meghatározó szerepét: „S itt tartom konstatálni azt, hogy a ki a fiatalság tagjai közül legtöbbet fáradott, legtöbbet eljár, legtöbbet írt, az – eltekintve a mozgalom elnökének, Mezei Mórnak nagyfontosságú munkásságától – dr. Vázsonyi Vilmos volt. Nem akarok egy ily mozgalmat, mely egy vallásnak szerzett tiszteletet, egy személyhez fűzni, mert hiába van egy személy minden buzgósága sok ezer tényező hozzájárulása nélkül. Mégis hangoztatnom kell azt, hogy dr. Vázsonyi Vilmos volt az, ki legszívósabban, legállandóbban azonosította magát a tervvel, s azt sajátjának tekintve, úgy viselte gondját, úgy féltette, mint a szülő saját gyermekét... az Egyenlőség volt az a tűzhely, melyen a terv főtt. Maga dr. Vázsonyi Vilmos e lapban fejtette ki nézeteit, s az egész akciózt e lap nélkül el sem tudom képzelni...” (Palágyi, 1895:5).

Palágyinak természetesen igaza volt, de Vázsonyi Vilmos számára a zsidó recepció ügye csak egy kudarcokkal és küzdelmekkel övezett pálya első fontosabb állomását jelentette.

JEGYZETEK

- ¹ A kutatást az Oktatási Minisztérium által biztosított posztdoktori ösztöndíja tette lehetővé, melyet az ELTE TÁTK Történeti Szociológia Tanszékén dolgozva használtam fel, 2004 és 2006 között. A kutatómunka egyik eredményként született meg e rész tanulmány is.
- ² Tulajdonképpen még a zsidóság iránti szimpátiával nem nagyon vádolható Kovács Alajos is cáfolta a bevándorlási tézist (Kovács, 1922:13). Lásd Varga, 1992:59–80.
- ³ „A zsidók a képviselő ur szerint azért nem jó magyarok, mert egyszer a vasuti étkezőkocsiban negyvenkét étkező zsidó németül beszélt. Én nem utaztam még együtt a képviselő urral vasuti étkező kocsiban, de

elnöklete alatt volt szerencsém működni a véderőmozgalomban. Ha jól emlékszem, a vigadóí nagy-gyűlésen nem németül tartottam beszédet. Hogy azonban ne higgye rólam valaki, mintha én is a képviselő ur által kinevezett »magyar zsidó kivételek« sorába tartanám magamat felvételni, hozzáteszem, a mit velem együtt Polonyi Géza képviselő urnak is tudnia kell, hogy az egyetem hazafias mozgalmában a zsidó válásu egyetemi ifjak aránytalanul nagy számban szoktak részt venni. Hiszen a Kreuzzeitung hányszor írta meg, hogy a zsidók csinálják Magyarországon a Kossuth-kultuszt. Hiszen az oláh memorandum egész Európában bevádolta a magyar zsidókat, hogy sovíniszta magyarok...” (Vázsonyi, 1893c:3).

⁴ Törvényjavaslat az izraelita vallásról: 1. § Az izraelita vallás törvényesen bevett vallásnak nyilvánítatik. 2. § Az izraelita vallásról keresztény hitre, vagy megfordítva, keresztény hitről az izraelita vallásra való átterésekre az 1868:LIII. t. cz. 1–8. §§-aiban, valamint ugyanazon törvény 14. §-ában foglalt rendelkezések hatálya kiterjesztetik. 3. § A jelen törvény végrehajtásával a miniszterium bízatik meg. Kelt Budapesten, 1893. április 25. Csáky Albin gróf m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter.

⁵ A másodikkal volt ellenállás a kongresszusi zsidóság körében, mert a neológ rabbik féltek, hogy jövedelmük egy részét elveszítik.

⁶ Az 1892. évi február 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. 12. kötet. Budapest, 1893, 4.

⁷ „Nem szabad különbséget tennünk zsidók és zsidók között azon ok miatt, hogy egyik neológ, a másik orthodox, s hogy az egyik művelt s a magyar állameszmébe beolvadt, a másik pedig a felekezetiesség sűrűjében vételeg, s még nem érzi a magyar nemzeti eszme vonzerejét. Majd érezni fogja, mert a nagylelkűség vonz, a szabadság és testvériség asszimilál...” (Beksics, 1893:1).

⁸ „A szabadkőművesség a keresztény társadalom alapjait tervszerűleg ássa alá. Az épület, melyben az egyház által civilizált nemzedékek annyi század óta menhelyt találtak, minden részében ropog... A katolicizmus országos üldözése tehát a szabadkőművesek ezen parancsa folytán történik meg, melyet a kormányon lévők most szó szerint végrehajtanak rajta...” Societa Alfieri p.1871.szab.4.szakk.: a katolicizmust üldözve a protestánsokat kell támogatni. Haug, 1893.

⁹ MNL P 1106: Demokratia páholy 2. cs: Ügyrendi iratok: 1893–1897. A „kutatás” azt jelenti, hogy a jelentkezőről egy vagy több kijelölt tag véleményt mond, melyben az aktív szabadkőművesi, illetve az adott páholyban betöltendő leendő munkájáról, személyiségéről mondanak véleményt.

¹⁰ Eötvös-páholy: 1877. január 8-án (a páholy iratai szerint 5-én) alakult (az elaltatott zur Grossmuth páholy tagjai), skót ritusú, 1917: 206 tag. E páholy hozta létre a br. Eötvös József irodalmi és nyomdai rt.-ét, mely a *Világ* c. politikai napilapot adta ki és szerkesztette, valamint a Nép- és ifjúsági naptárt és a *Progresszió* c. lapot. 1917-es célok: kozmopolitizmus, ateizmus, kommunizmus. Megalapította és támogatta a Népfürdő és az Eötvös levesosztó egyesületeket, részt vett a Lábadozók otthona és az Országos lelencház létrehozásában. 1920-ban BM-rendelettel szűnt meg. Szabadkőműves Szervezetek Levéltára. Repertórium, Budapest, 1967, Kézirat.

¹¹ MNL P 1101: Eötvös Páholy 5. kötet.

¹² 422. ülés 1894. február 1-jén. MNL P 1101: Eötvös Páholy 5. kötet.

¹³ Uo.

¹⁴ 449. sz. építészeti rajz 1895. évi január 17-én t.I.f. munk.

¹⁵ Ezenkívül hivatkozik még az 1843. évi törvényjavaslatra, mely a 10. szakaszában kimondja, hogy „jelen törvény kihirdetésétől számítva 10 év után az országbeli zsidók közt rabbi csak az lehet, a ki a magyar nyelvet érti, írja és beszél” (1843–44. országgyűl. ir. IV. köt. 302. szám.) Vázsonyi, 1893h:3.

¹⁶ „A magyar kath. klérus tehát utólagosan megbélyegezte a szabadságharcot, és a magyar egyház különállásának hangoztatása helyett azt kérte az uralkodótól, hogy úgy bánjanak vele, mint az egységes és oszthatatlan osztrák monarchia egyik egyházával. A szabadságharc korszakának ezen gyalázása még jobban nyilvánul ugyanazon püspöki értekezlet egy másik emlékiratában, amelyben a püspökök kimondják, hogy a tizedet eltörölő 1848. törvény semmis és érvénytelen. Az 1848:XIII. t. cz. örök emlékezet okáért törvénybe iktatta a klérus nagylelkű lemondását a tizedek jövedelméről, míg az esztergomi püspöki értekezlet azt hirdette, hogy a papság csak a kényszerűségnek engedett, veszedelmes fenyegetések okozták lemondását azokban az erőszakos időkben, mikor a trónok összeroskadtak, és a szent és a profán felség egyaránt romokban hevert” (Vázsonyi, 1893d:44–45).

¹⁷ *Egyenlőség*, 1895, 14. évf., 9. sz., március 1., 8.

¹⁸ *Egyenlőség*, 1895, 14. évf., 12. sz., március 22., 8.

¹⁹ *Egyenlőség*, 1895, 14. évf., 12. sz., március 22., 8.

²⁰ *Egyenlőség*, 1895, 14. évf., 12. sz., március 22., 8.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bekszics Gusztáv (1893): A zsidó vallás recepciója. *Pesti Hírlap*, május 7., 1–2.
- Berényi Zsuzsanna Ágnes (2005): *Budapest és a szabadkőművesség*. Argumentum, Budapest.
- Egyenlőség* (1893a): A VI. községkerület közgyűlése. 12. évf., 24. sz., június 16., 3–9.
- Egyenlőség* (1893b): Törvényjavaslat az izraelita vallásról. 12. évf., 50. sz., december 15., 3–7.
- Haugg Leó (1893): Az egyházpolitikai program és a szabadkőművesek. *Magyar Állam*, május 16.
- Justus (1893): A recepció javaslata a bizottságban. *Egyenlőség*, 12. évf., 41. sz., október 13., 3–4.
- Kovács Alajos (1922): *A zsidóság térfoglalása Magyarországon*. Magánkiadás, Budapest.
- Magyar Állam* (1893): Szavazás után. 31. évf., május 14.
- Magyar Állam* (1894): Vörös és fekete zászló. 32. évf., január 9., 1.
- Mezey Ferenc (1894): Recepció és szervezet. *Magyar Zsidó Szemle*, 11. évf., 8–9. sz., 403–430.
- Mezőfi Vilmos (1895): A néppárt és a szocialdemokraták. *Egyenlőség*, 14. évf., 19. sz., május 10., 4–5.
- Nemzet* (1893): A zsidók recepciója. május 7., 1.
- Palágyi Lajos (1895): Bezárult korszak. *Egyenlőség*, 14. évf., 48. sz., október 25.
- Salacz Gábor (1938): *A magyar kultúrharc története 1890–1895*. Bécs.
- „Ugyanaz” (1890): A gyűlölet tábora. *Egyenlőség*, 9. évf., 18. sz., május 2., 1–4.
- Varga László (1992): Zsidó bevándorlás Magyarországon. *Századok*, 126. évf., 1.sz., 59–80.
- Vázsonyi Vilmos (1893a) Feltételes szabadelvűség. *Egyenlőség*, 12. évf., 35. sz., szeptember 1., 1–2.
- Vázsonyi Vilmos (1893b): A kiegészített javaslat. *Egyenlőség*, 12. évf., 42. sz., október 20., 1–3.
- Vázsonyi Vilmos (1893c): A kifogások hősei. *Egyenlőség*, 12. évf., 11. sz., március 17., 1–4.
- Vázsonyi Vilmos (1893d): *A királyi placetum a magyar alkotmányban*. Grill Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése, Budapest.
- Vázsonyi Vilmos (1893e): A recepció megvalósítása. *Egyenlőség*, 12. évf., 17. sz., április 28., 1–3.
- Vázsonyi Vilmos (1893f): A recepció nemzeti szempontból. A szebeni gyűlés alkalmával. *Egyenlőség*, 12. évf., 30. sz., július 28., 1–2.
- Vázsonyi Vilmos (1893g): Bonyodalmak. *Egyenlőség*, 12. évf., 19. sz., május 12., 1–3.
- Vázsonyi Vilmos (1893h): Egy lépés előre. *Egyenlőség*, 12. évf., 50. sz., december 15., 1–3.
- Vázsonyi Vilmos (1893i): Vallásszabadság és recepció. *Egyenlőség*, 12. évf., 20. sz., május 19., 1–3.
- Vázsonyi Vilmos (1894a): A főrendiház döntése előtt. *Egyenlőség*, 13. évf., 18. sz., május 4., 1–3.
- Vázsonyi Vilmos (1894b): A klerikalizmus hadüzenete. *Egyenlőség*, 13. évf., 3. sz., január 19., 1–3.
- Vázsonyi Vilmos (1894c): Reczepczió és szervezet. *Egyenlőség*, 13. évf., 32. sz., augusztus 10., 4–7.
- Vázsonyi Vilmos (1894d): Szent-Vincze éjszaka. *Egyenlőség*, 13. évf., 2. sz., január 12., 1–3.
- Vázsonyi Vilmos (1895): A képviselőház feladata. *Egyenlőség*, 14. évf., 14–15. sz., április 5., 1–2.